

SEPARATA DE

ARQUITECTURA MEGALÍTICA

Y

CICLÓPEA CATALANO-BALEAR

Serra - Ràfols, Josep de C.

Recintes murats a la regió central
de Catalunya.

CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS

BARCELONA

MCMLXV

Parlar d'arquitectura megalítica o ciclòpea referint-se a la part central de Catalunya en temps posteriors a les sepultures eneolítiques i del començ del bronze no resulta pas massa propi, ja que en lloc s'utilitzen per a la construcció pedres de dimensions que puguin justificar plenament aquells qualificatius. Amb la decadència o almenys l'estancament cultural que representen, en opinió nostra, els temps posteriors a l'eneolític fins a les primeres entrades de immigrants europeus incineradors que vénen a modificar gran part de la cultura, ve també un període d'estancament o decadència de la construcció, que no troba pas un renovament amb l'entrada d'aquells pobles. Les condicions socials i econòmiques generades per aquesta invasió no indueixen ni a la construcció de sepulcres monumentals (recordant que aquest terme aplicat a les coses de casa nostra sempre és molt relatiu) ni a l'aixecament de muralles. En efecte les tombes d'incineració són en darrer terme una urna de terrissa posada dintre d'un clot fet a terra, cosa que no implica cap monumentalitat, i en quant a les grans obres defensives sembla que almenys en els primers segles ens trobem davant de gent que mena una vida més aviat pacífica, que s'estableix en el pla i viu en agrupacions de cabanes que no tenen cap mena de defensa col·lectiva, almenys feta amb materials lítics (és possible, no pas demostrat, que tinguessin cledes de fusta per seguir una tradició ancestral vinguda dels llocs d'origen d'aquesta gent: els Alps, la vall del Rhin, etc., en els límits entre «l'Europa de fusta» i «l'Europa de pedra»). En no fer-se ni grans sepulcres, ni palaus, ni muralles, l'art de la construcció lítica, que és la típica de les nostres terres mediterrànies, més aviat pedregoses i eixutes, no pot tenir pas un gran esplet, i queda interrompuda la tradició que hauria pogut representar les grans tombes de l'eneolític.

Per causes ben mal conegudes, però sobre les quals no ens correspon aquí ni formular hipòtesis, arriba un moment en el que les condicions

socials, gairebé podríem dir polítiques, canvien : la gent comença a establir-se de preferència en llocs aturonats, i fins en el pla escolleixen indrets que presenten certes condicions defensives, com l'enforcat de dues torren-teres (exemple típic el d'Egara). No és per simple caprici que hom canviï d'un estatge situat còmodament en el pla per altre menys avinent als turons, i això no pot ésser més que el reflexe d'un estès estat d'inseguretat que indueix a un semblant trasllat tan poc explicable econòmicament. Posats en aquest pla res no té d'estrany que les condicions defensives naturals des llocs es reforcin per medis artificials : neixen, doncs, les muralles (cosa que és possible que sigui per primera vegada a la nostra terra, encara que no pas en altres indrets de la Península ni a les terres insulars baleàriques). Podem dir que ens trobem als temps ibèrics, sense que sigui aquest el lloc per a estendre'ns sobre totes les implicacions que suposa l'ús d'aquest nom.

Aquestes muralles fetes de pedres posades en sec rodegen i defensen cases amb parets també de pedra, i en realitat entre les unes i les altres no hi ha més diferència que les dimensions dels materials lítics emprats i el gruix dels murs, ja que la tècnica constructiva és la mateixa. De manera que després d'un llarg seguici de segles sense monuments arquitectònics petris els tornem a tenir des d'un temps que per arrodonir xifres comença vers la meitat del primer mil·lenni, encara que les restes que coneixem millor siguin més modernes i corresponguin a temps en els que ja s'ha establert la dominació romana encara que depenguin en bona part de la cultura indígena.

Aquests diguem-ne monuments, ja veiem que essencialment són muralles, ja que no coneixem ni palaus (és a dir habitacions que sobresurten dels humils conjunts) ni temples, com tampoc sepulcres monumentals.

Esmentaré únicament aquells recintes que he tingut ocasió de conèixer directament. Són en aquesta part central del país els d'Olèrdola i Burriac (el qual he pogut estudiar menys) i un xic posteriors les muralles de Baetulo i especialment unes restes de Barcelona, encara no prou definides, sense parar d'altres humilíssimes com les de Puig Castellar, al terme de Santa Coloma de Gramanet o les del Turó de la Rovira al terme de Barcelona.

Olèrdola

A Olèrdola després de l'estudi com qui diu exhaustiu d'Albert Ferrer i Soler¹ es pot dir que resta poc a fer com no sigui repetir les cates fetes

1. *El castro antiguo de Sant Miquel d'Olèrdola*, «*Archivo Español de Arqueología*», XXII, 1949. pp. 21-73.

al peu de la muralla per la seva banda interior, el que no deixaria d'ésser útil, ja que no hi ha absoluta concordança entre els resultats obtinguts per Pallarès (1921)² i per Ferrer (1946), encara que la discrepància entre els dos investigadors no és pas essencial, ja que no trobaren coses diferents sinó que resultaren més positives les del primer que les del segon³. La diferència està en la respectiva interpretació dels fets. A Pallarès li semblava que la preocupació romana⁴, que en aquesta regió cal situar dintre del mateix any 218 del desembarcament a Empúries, com si la cultura indígena hagués desaparegut instantàniament amb aquella, mentre que ja Ferrer (entre els respectius treballs hi ha un quart de segle) veu clar el fet de la natural perduració de la cultura ibèrica indígena durant molt de temps després de la conquesta. La tesi cronològica de Ferrer que dóna com a temps de la construcció els posteriors a l'any expressat sembla admissible, però portant encara vers època més moderna la possibilitat de construcció del mur, inacabat, d'Olèrdola, que Ferrer creu dels temps immediats a aquella operació militar, i que, segons ell, fins i tot podria estar en relació directa amb aquella campanya⁵ o les immediatament posteriors de Cató. Les dates extremes que dóna Ferrer, 250 a 50 abans de l'Era⁶, poden tal vegada cenyir-se més. El projecte, abandonat abans de portar-lo totalment a realització, de barrar la part accessible del turó d'Olèrdola per medi d'un mur fent-ne una acrópolis ben defençada, si és

2. *Excavacions a Olèrdola*. «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», VI, 1915-20 (aparegut poc més tard), pp. 598-599.

3. Diu Ferrer (p. 57): «Los niveles reconocidos en esta excavación coinciden casi centímetro por centímetro con los observados anteriormente por aquel arqueólogo [Pallarès] pero con la diferencia de que aquí casi todos los estratos eran estériles o a lo más con materiales poco representativos, de manera que resultaba imposible obtener nada positivo de su examen».

4. «... la construcció de la muralla no es pot datar com anterior al segle III abans de J. C. Tampoc es pot suposar que fos construïda després de l'esmentat segle: sobre el fet cert d'haver-se dipositat després de l'edificació les capes amb terrissa ibèrica i campaniana hi ha també que no apareix en elles ni el més petit fragment de terrissa sigillata». Valoració inexacta de las dates aproximades per la terrissa campaniana i sigillata.

5. «Cabiendo entonces relacionar su construcción con el período de guerras que precedieron y siguieron al desembarco de los romanos en Emporion» (p. 58). «Olèrdola fue, pues, seguramente, un castro o un destacamento militar alzado por los romanos en un momento de agitación o de peligro, momento que, a no dudar, coincide con el período de guerras que siguieron al desembarco de Sicipion en la rada de Emporion, y que concluye con las campañas de Catón, en el año :97 antes de la Era» (p. 71).

6. «La fecha mediados del siglo III creemos que puede ser otro término aceptable, con lo cual tendremos delimitada la cronología de la muralla entre los años 250 al 50...» (p. 58). «La construcción de esta magna obra militar oscila... entre mediados del siglo III a. J. C. y el cambio de Era...» (p. 65).

obra dels temps de la dominació romana, com tot indueix a creure, no pot ésser naturalment anterior a l'any 218, però pot ésser posterior, no sols dels temps de Cató, sinó fins i tot posterior, encara que sempre d'abans de la difusió de la terra sigillata a aquesta part de la Hispània, de la que, com diu Ferrer «en toda la montaña no ha sido recogido ni el más mínimo fragmento» (p. 63), cosa que corrobora la mateixa observació de Pallarès. Dintre d'aquest llarg període d'aprop de dos segles, tal vegada un més acurat estudi de la ceràmica campaniana permetria una major precisió, Ferrer, i no diguem de Pallarès, són anteriors als estudis fonamentals de Lamboglia sobre la cronologia d'aquest tipus de terrissa, i les descripcions que en fan no són prou precises per a poder fer afirmacions ⁷.

Acabarem dient que la regularitat fonamental del mur d'Olèrdola en el que les tècniques indígenes són poc manifestes, ens fan pensar que fou preferentment obra de legionaris i en poca relació amb la gent del país. A més en ell s'usa el morter, el mateix per a formar el nucli intern que per a lligar les grans pedres del parament exterior, tècnica aliena a la comunment usada pels indígenes.

7. Diu Ferrer: «Es también abundante la cerámica campaniense, importada o de imitación, entendiendo por la primera la de pátina brillante, y por la del país, la mate o de brillo escaso. Algunos fragmentos presentan improntas consistentes en rosas, palmitas u otros motivos parecidos» (p. 63). Sembla doncs que hi ha exemplars de les classes A i B, que serien el que Ferrer anomena importats i d'imitació (fins ara no hi ha notícia de la descoberta de forns d'aquesta terrissa a Catalunya, cosa que sols quedaria demostrada amb la troballa dels respectius testers). Els fragments esmentats per Pallarès en les seves cates que serien les més interessants, no hem pogut identificar-los, i és molt difícil que pugui aconseguir-se amb els trasbalsos soferts pel Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans en aquests 44 anys. Pallarès només diu que a la seva cata I, feta al peu de la muralla (sempre a la seva part interna, ja que per fora no hi ha jaciment) a l'estrat D aparegué «terrisa de l'Edat mitjana i bocins de campaniana», i a l'estrat inferior F «terrisa romana i fragments de campaniana», i a l'excavació II (dintre del torreó central de la muralla, lloc menys remogut i en el que no es podrà repetir la investigació), a la capa C esmenta «ibèric sense pintar i campanià», i a la capa D «ibèric i campanià», sense més detalls.

La ceràmica a la que alludeix Ferrer no pot ésser aquesta, com tampoc procedir de les seves cates, ja que diu resultaren pràcticament estèrils; més aviat cal creure que fou recollida a la superfície del tossal. No sabem si es guarda al Museu de Vilanova o restà a la col·lecció d'aquell malaguanyat estudiós mort prematurament. L'interès de repetir les cates a Olèrdola resideix en determinar els tipus de ceràmica campaniana i la seva posició estratigràfica, guardant els testimonis a disposició dels investigadors.

No faré gairebé sinó esmentar el poblat de Burriac, que ha estat identificat per Marià Ribas amb l'*oppidum* que coneixem per la llegenda *Ilduro* dels bronzes dits ibèrics, encara que és molt possible que la localitat assenyalada per ells correspongui a l'*oppidum* d'Iluro, el nom del qual coneixem pels textos (Mela, Plini, Ptolomeu) i per una inscripció trobada a Mataró. De fet, exemplars d'aquelles monedes han estat trobats en gran nombre el mateix a Burriac que a Mataró, com també a tota la comarca i amb menys densitat fora d'ella. A Burriac hi ha les restes d'un gran poblat amb arrels pre-romanes molt antigues. Basant-nos en les informacions de Marià Ribas, proporcionades abans que hi fes excavacions, en parlarem en diversos llocs⁸, però aqueixes notícies han estat superades pels treballs posteriors fets pel mateix Ribas i donats a conèixer en resum en dues publicacions seves⁹. El que més ens interessa pel cas és la muralla existent a la banda Est i una torre situada cap a l'Oest, que no és pas una cosa ordinària del vilatge sinó una obra més considerable, de caràcter defensiu. Ribas en la seva publicació més recent diu (pàg. 48): «No és difícil deduir la importància que devia tenir la muralla de defensa, conservada al costal de llevant en una extensió d'uns 350 metres de longitud, interrompuda en els seus extrems septentrional i meridional. Està orientada de Nord a Sud, formant trams construïts amb diferent tècnica i espessor desigual, amb cinc sòlides torres distribuïdes a distàncies convencionals. La muralla fou una de les últimes construccions que s'efectuaren al poblat i és probable que no hagués servit mai. Al costat de ponent es conserven unes fortes parets relacionades amb una sòlida torre de planta quadrada per a la defensa del poblat per aquell indret».

Aquests darrers anys el Prof. Maluquer amb els seus col·laboradors de l'Institut d'Arqueologia de la Universitat conjuntament amb M. Ribas, ha realitzat excavacions minucioses en indrets limitats de Burriac, fent-ne un lloc d'ensenyament de la seva càtedra. Amb això ha tingut ocasió d'examinar les difícils qüestions cronològiques que suscita la seva investigació i ell pot aportar consideracions de molt més interès que les que jo pogués fer, ja que no hi he efectuat cap estudi especial.

8. *Forma conventus Tarraconensis*. I Baetulo-Blanda, «Memòries de la Secció Historico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans», Barcelona, 1928; *Llocs d'habitació ibèrics de la Costa de Llevant*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», VIII, 1927-31, pp. 41-54; *El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana*. «Ampurias», IV, 1942.

9. *El poblament d'Ilduro*, «Mems. de la S. Hist. Arq. de l'I. d'E. C.», 1952; *Els orígens de Mataró*. Mataró, 1964.

Hom coneix uns elements de la muralla de Baetulo (desgraciadament avui invisibles o destruïts) i llur caràcter i també llur situació dintre del conjunt urbà de la ciutat romana, permeten establir una hipòtesi vàlida sobre el moment en que fou construïda ¹⁰. Veiem que aquesta muralla correspon a un recinte més petit que el que tingué Baetulo en temps posteriors, els que corresponen al seu major desenvolupament, que la ciutat la depassà i com sol esdevenir en aquests cassos en uns llocs fou totalment aterrada mentre en altres se'n conservaren restes dels fonaments sota construccions posteriors, o parts més altes separant cases veïnes. En el pla que publicarem es pot observar la muralla creuant per mig i sota de les cambres de les cases, en tant que la torre que fou descoberta al costat de la porta subsistí més o menys amagada entre construccions més modernes.

La tècnica constructiva d'aquesta muralla, el gruix de la qual és de 1,50 metres, té poca relació amb la comuna de les fortificacions romanes. Encara que no en coneixem més que la part baixa, amb alçàries de 1 a 2 metres, n'hi ha prou per a estudiar-la. Es recolza directament sobre la terra argilosa dura; no té fonaments ni banquetes; les pedres que la formen són irregulars, més grosses a les filades inferiors, en els angles i a la part externa, llocs en els que arriben a amidar un metre per 70 centímetres, més petites en els altres llocs, on no passen d'un terme mig de 35 centímetres; no estan més que lleugerament carejades; no estan unides amb ciment o morter de cap mena i per obviar les irregularitats dels blocs grossos s'utilitzen falques que es posen entre aquells amb l'art ben après de l'home acostumat a edificar amb pedra seca i materials irregulars. En una paraula estem davant d'un mur que està directament emparentat amb les construccions ibèriques tant ben conegudes tal vegada per les del Baix Aragó que va excavar Bosch-Gimpera com per les que coneixem al Principat ¹¹.

10. Advertim que els sectors coneguts de la muralla de Baetulo són dos, el posat al descobert en les excavacions de 1935-36, treballs que foren publicats en 1939 (J. de C. Serra-Ràfols: *Excavaciones en Baetulo y descubrimiento de la puerta N. E. de la ciudad*, «Ampurias» I, 1939, pp. 268-289), en les que intervinguérem, i l'excavat més tard, després de la guerra, sota la direcció del senyor Josep M. Cuyàs i Tolosa, que és inèdit, i encara que tinguérem ocasió de visitar-lo durant els treballs no ens considerem autoritzats ni comptem amb prou documentació per a parlar-ne útilment. Ens referim doncs exclusivament al primer sector.

11. Expressament fem abstracció dels tres recintes d'Empúries (el de la ciutat grega nova), Ullastret i Tarragona, que mereixen estudis especials.

La torre quadrangular a la que ens hem referit, forma cos amb la muralla i cal considerar-les contemporànies; la tècnica és la mateixa, ja que cal precindir de l'aspecte de la cambra interior que experimentà transformacions que l'han desfigurada. A l'arribar al portal, fet amb blocs de granet (pedra que com és sabut abunda a les proximitats de Badalona) trobem certes diferències, els carreus són més regulars, més ben tallats i alguns tenen fins i tot el típic encoixinat. Si judiquéssim la construcció únicament per aquesta porta ens creuríem davant una obra exclusivament romana. Però, portal, torre i muralla estan íntimament units, de manera que no hi ha dubte sobre la contemporaneïtat dels tres elements. Creiem que estem davant d'una construcció dels començos de la dominació romana del temps en el que l'evolució política i econòmica determinà la formació dels primers nuclis urbans postibèrics a la costa, tal vegada a la segona meitat del segle II abans de l'Era, nuclis que amb una lògica adequació als temps, foren fortificats. Per a la construcció s'utilitzarem la mà d'obra i les tècniques indígenes, ja que no estem segurament davant d'una obra feta per legionaris, encara que en el pla general i en la concepció del portal hi hagi una major influència dels forasters. Un cas per tant molt diferent al d'Olièrdola.

En quant a un intent de datació mitjançant les restes mobiliars trobades en fer l'excavació, no siguié possible perquè els estrats contemporanis a la muralla havien desaparegut en aquest curt sector, en aixecar-se les construccions que l'havien desbordada. A la base es trobaren en relació amb aquestes construccions elements de finals del segle I. Uns fragments d'àmfora ibèrica (sense coll, punta buida, etc.) no modifiquen aquesta impressió. La data que el conjunt ens dona és precisament la de l'abandó de la muralla com a obra defensiva ¹².

Mataró

D'un recinte murat d'Ilduro (Mataró) es pot dir no en sabem més que el lloc aproximat per on passava, assenyalat encara a la topografia actual de la ciutat, on es conserva, a través d'una muralla medieval, un cercle que segueix els carrers de la Muralla dels Genovesos (en part), carreró de darrera Santa Maria, carrer de les Figueretes, una quarta part del carrer de l'Hospital, creua les Espenyas, segueix darrera de les cases de la Carretera Reial, creua la baixada de les Escaletes, segueix pel carrer de la Muralla de Titus, i per darrera de les cases de la Riera torna al lloc

12. Tenim entès que en el segon sector excavat, molt més extens que el descrit i millor conservat (ja que pel fet de córrer paral·lelament al mar sofrí menys destruccions derivades del creixement de la ciutat, posat que la platja representava un límit ben definit), s'han trobat testimonis que confirmen en línies generals la cronologia proposada.

per on hem començat ¹³. És possible que un dia es puguin fer majors pre-cissions i veure si aquest recinte correspon a un mur antic, del temps del de Baetulo, a altre més modern, del Baix Imperi, com el ben conegut de Barcelona (que falta a Badalona) o conté restes de diversos moments.

Barcelona

Ja de moment i des d'un punt de vista històric, sembla plausible que si Baetulo (i Iluro) tingueren unes muralles construïdes des dels primers temps de llur existència urbana, les tingués també Barcino. Però així com les dues ciutats primerament citades han ofert als arqueòlegs estrats ben definits, pròxims o no a les respectives muralles, amb restes que es poden datar almenys a partir del segle II abans de l'Era, a Barcelona fins ara no els hem pas trobat. A més hi ha el problema dels dos nuclis antics de Barcelona, el de Montjuïc i el del Taber o del Barri Gòtic (uso aquest darrer terme purament per a intelligència topogràfica). I en el primer sí que han aparegut efectivament restes ibèriques, no sols datables en el segle II sinó fins en el IV (entre altres sitges relacionades amb un port o embarcador a la part meridional de Montjuïc), a més naturalment de restes romanes. I també a Montjuïc hi ha la famosa inscripció, que es pot datar en el segle I (?) abans de l'Era en la que precisament es fa memòria d'uns murs, torres i portes que res no tenen a veure amb les conegudes muralles barcelonines del Baix Imperi.

La conjunció d'aquestes dades positives sobre una Barcelona ibèrica i romana a Montjuïc i negatives sobre una Barcelona ibèrica al Barri Gòtic, poden induir a pensar que la formació d'aquesta darrera sigui posterior a la de les seves germanes Iluro i Baetulo, i que en el temps que es formés no existís ja la necessitat militar, i més que res moral, d'encerclar amb muralles els nous nuclis urbans.

Ara bé, en construirse una claveguera a la Baixada de la Canonja, en el lloc on aquesta obra edilícia moderna va creuar la muralla de finals del segle III entre les torres 7 i 8 (en aquell indret totalment invisible, però de la que es coneixien restes a la veïna casa de la Pia Almoïna o de La Canonja), vigilat el treball utilitari per Duran i Sanpere, observà l'existència a la part interior del mur romà de les restes d'un altre mur de tècnica constructiva completament diferenta, i que s'aproximava a la tècnica ibèrica, és a dir per a parlar més concretament a la de les muralles

13. Els carrers de l'altre banda de la Riera que porten els noms de Muralla de Sant Llorenç i Muralla del Tigre, marquen la continuació del recinte medieval. Dintre de la topografia de Mataró, la Riera ocupa el lloc de la Rambla dintre de la topografia de Barcelona, migpartint en dues la ciutat de l'Edat Mitja, deixant en tots dos cassos la ciutat romana a la dreta, mirades les poblacions desde el mar.

de Baetulo que hem descrit. El segment era molt curt per a permetre una generalització, però fou considerat amb gran interès pel seu descobridor, especialment pel fet que al sector de muralla romana tardana descobert i estudiat per ell a a casa de l'Ardiaca no havia observat l'existència d'un segon mur amb aquestes característiques. Des d'aquest moment hom aprofità totes les ocasions que es presentaren per a observar si apareixien nous elements d'una tècnica semblant.

En fer-se les excavacions al lloc on havia de traslladar-se la casa Padellàs del carrer de Mercaders, al costat de la plaça del Rei, per a fer-ne la seu del Museu d'Història de la Ciutat, pogué observarse per la cara interna un tros relativament considerable de la muralla del segle III (entre les torres 16 i 18 amb un total d'uns 30 metres). Allí no s'observà l'existència del mur esmentat: el segment està força ben conservat i ara és perfectament visible en els soterranis del Museu de la Ciutat. L'aparell és de petits carreus units per mitjà de morter i posats en filades regulars horitzontals. Naturalment que no coneixem més que la part externa d'aquest parament que és sols un revestiment del formigó intern.

No fou fins l'any 1959 que a l'enderrocar-se la casa núm. 37 del carrer de la Tapineria, que feia cantonada entre aquest carrer i la Baixada de la Canonja, que es pogué estudiar en direcció a la torre 8 la continuació del petit segment de mur de tècnica «ibèrica» descobert anteriorment en aquest lloc al que ens hem referit, per darrera de la torre 8 o de Diana, que està situada en part barrant (pel subsol) la Baixada de la Canonja i en part sota la casa 37 de la Tapineria, esmentada. El terreny havia sofert fondes alteracions no sols en fer-se els fonaments de dita casa sinó anteriorment, a conseqüència d'unes mines o galeries obertes al segle XVIII, de l'existència de les quals es tenien notícies documentals. Una branca d'aquestes galeries, veritables tauperes en part ensorrades, es projectava perpendicularment a la muralla i passava per sota de la torre 8, mentre una altre seguia paral·lelament al mur en direcció a la torre 9. Malgrat això fou possible posar al descobert tot el parament intern de la muralla on no hi havien edificacions posteriors que ho privessin, des del centre de la torre 8 al centre de la torre 9 en una longitud de 16 metres. En aquest sector la muralla del segle III està formada d'un parament extern de grans carreus, el qual almenys a la part baixa, gairebé els fonaments, que és la única que es conservava, seguia una segona filada també de grans carreus entre els que abundaven més que a l'exterior les pedres treballades (inscripcions, elements arquitectònics diversos), al que seguia el macís de formigó fet de morter de calç i pedres irregulars (amb algun fragment de terrissa i fins de pedres escultrades i algun carreu) característic i ben conegut a tota la muralla, fins a fer en total (compreses les dues cortines citades de grans carreus) un gruix que és quasi exactament de dos metres. Aleshores, sense unió de cap mena, seguia la muralla de tècnica «ibèrica»

amb un gruix també d'uns dos metres, formada de pedres irregulars de mides molt variables (desde 0,50 a 1,10 metres) posades en sec i que no contenia absolutament cap pedra que tingués apariència de reutilitzada ni cap tros de terrissa, almenys en els trossos que aleshores o més tard calgué desmuntar en els treballs extra arqueològics que allí tenien i tingueren lloc. En el contacte entre els dos murs, el morter del que està format el nucli de primer, havia penetrat més o menys profundament en les escletxes del segon, cimentant de manera irregular els deu primers centímetres aproximadament de gruix, mentre que per la cara externa (interna del conjunt format per les dues muralles) no hi havia material d'unió de cap mena. Tampoc aquest mur té banquetes ni fonaments pròpiament dits, ja que s'aixeca directament sobre l'argila compacta que forma el subsol i el seu aspecte general i la seva tècnica s'assemblen totalment als del mur de Baetulo descrit. Desgraciadament l'alçària conservada és molt poca, un metre escassament en els trossos on arriba més amunt, en altres queden amb prou feines les pedres inferiors. Per fortuna ha estat possible conservar visibles uns elements d'aquest mur en els soterranis del Museu Marés on poden ésser examinats ¹⁴.

Més enllà, el segment entre les torres 9 i 10 ha estat possible explorar-lo, i donada la seva situació sota d'edificacions posteriors que no es pot pas pensar en aterrar, és molt difícil que ho sigui en un temps previsible. En l'excavació recent de la torre 10 (feta en 1964) tampoc no fou possible portar l'exploració fins al lloc onensem passa el mur i el mateix esdevé en el tros entre les torres 10 i 11. En canvi darrera de la torre 11 o d'Antonius Pius, i en part de l'espai entre aquesta torre i la 12, pogué ésser vist un altre tros de mur que oferia les mateixes característiques que el descrit, bé que quedava tallat pel pas d'una claveguera contemporània, en l'obra conservada, a la construcció de la muralla del segle III. Desgraciadament res no ha estat possible deixar visible en aquest curt sector, i encara una part hagué d'ésser desfeta per a donar lloc a la construcció d'una cambra sotterrània destinada a allotjar un transformador.

14. Aquest resultat ha estat un cop més possible gràcies a l'interès per la nostra arqueologia del realitzador de les obres senyor Francesc Closa i Alegret, que obtingué la conformitat de les autoritats municipals, la de l'arquitecte director dels treballs senyor Joaquim de Ros que no tingué inconvenient en modificar el seu projecte en aquest sentit i la dels directors dels Museus Marés i d'Història de la Ciutat.

Cal advertir que al peu de la portalada romànica que ha estat instal·lada en la planta sotterrània del Museu Marés, calgué tallar el mur per a donar lloc a la col·locació d'aquella, i per a privar que l'obra «ibèrica» es desfé en aquell tall, fou precis cimentar les pedres, cosa que es feu amb ciment porland, per tal que restés ben visible el caràcter modern de la restauració.

Tampoc en destruir-la hom hi trobà cap pedra reutilitzada ni cap fragment de terrissa.

En l'excavació parcial que férem de la torre 12, al fons aparegué el mur «ibèric» en la seva cara de contacte amb el del segle III, un xic desfigurat però per l'adherència dels materials de reomplenatge del macís de dita torre, ja que com en el sector abans esmentat de les torres 8 i 9, s'havia infiltrat morter per les escltxes de les seves pedres. No fou possible posar a la vista el parament oposat, com així mateix ha estat reomplenada de nou la cata feta en el macís de la torre.

Seguint més endavant, en el sector entre les torres 12 i 16 la muralla romana no és pas visible per la seva cara interna i únicament en un punt entre les torres 14 i 15, a l'excavar la plaça del Rei practicàrem un túnel d'un metre d'amplària fins a arribar-hi, però sense profunditzar fins al seu fonament, i vegérem els petits carreus que hem esmentat en parlar del tros entre les torres 16 i 18, amb llurs juntures perfectament rejuntades amb morter, aquí encara millor conservat fins a dibuixar un començ d'encintat. Cal recordar que l'excavació de la plaça del Rei no es pogué aixemplant fins arribar a la muralla, ja que aquesta passa exactament pel centre de la capella gòtica de Santa Agueda i el gruixut mur medieval que la limita pel migdia hauria quedat penjat sobre l'excavació. El túnel que practicàrem per a arribar a la muralla passa per sota de dit mur i és actualment visible pels visitants de les restes conservades tan encertadament en el subsol de la plaça de Rei com a dependència del Museu de la Ciutat ¹⁵.

L'excavació parcial de la torre 16 no ha proporcionat noves dades, precisament per ésser incompleta, en especial en direcció al migdia o sigui cap a la muralla que passa darrera del sortint de la torre, ja que dels quatre metres de gruix de la muralla se n'excavà menys de la meitat. Ja sabem que aquí, per la cara interna, hi ha el revestiment de petits carreus del que hem parlat.

Seguint el curs dels estudis fets fins ara a la muralla barcelonina, hem de traslladar-nos molt més enllà, a la torre 23 i a l'espai entre aquesta i la 24. La torre 23 també és una de les que ha estat parcialment excavada,

15. Durant l'excavació de la plaça del Rei, per a determinar el lloc per on passa la muralla, férem un sondeix en el paviment de la capella de Santa Agueda, i descobrírem un estret i quasi impracticable soterrani, en realitat no es tracta d'un soterrani pròpiament dit sinó d'unes escltxes a través de les quals es pot discórrer dificultosament arrossegant-se, al qual ara es pot baixar amb no massa facilitat per una trapa que deixàrem al peu de l'escala que puja al cor. Férem un pla i secció de la part fins on poguérem arrossegar-nos, però no descobrírem cap element relacionable amb el mur «ibèric». Caldria però netejar de runa aquestes escltxes que en part passen per sota de la muralla, tot apuntalant alguns blocs inestables.

i al fons, en sentit horitzontal, de l'esvoranc que hi férem, trobarem, dos metres abans de creuar totalment la muralla, un mur netament diferenciat del macís que havíem creuat fins allavors, macís a la base del qual hi havia gran nombre de restes arquitectòniques reutilitzades. Però per la cara oposada, al pati del palau Requessens, estatge de l'Acadèmia de Bones Lletres, férem una cata que posà a descobert la part baixa de la muralla romana que el limita pel norest. La part alta, visible des de fa molts anys, ha estat objecte de gran nombre de refaccions en totes les èpoques, fins les més modernes, de manera que hi queden molt escasses restes antigues, però en el subsol la trobarem conservada amb tota integritat. És un mur revestit de petits carreus similar al que existeix al tram del soterrani del Museu d'Història de la Ciutat descrit. Però aquí poguérem descobrir els seus fonaments, que formen banquetja i són fets per pedres irregulars que tenen una apariència que recorda el mur «ibèric», però estan cimentades, i en examinar-les detingudament s'aprecien de manera ben clara les diferències: menors dimensions de les pedres, i irregularitats en llur sortint com a obra destinada a no ésser vista per tal com correspon a un fonament.

En tot al que coneixem fins aquest moment, no sembla que el mur «ibèric» segueixi paral·lelament a la muralla romana tardana, o millor dit aquest a aquell més que en un curt sector en la zona de les torres 7-12.

¿Com cal interpretar aquest mur? No hem trobat fins ara cap element d'indústria mobiliar que pugui servir per a datar-lo. Pel seu exterior hi hi la muralla romana tardana, i en els llocs on per especials circumstàncies s'han trobat al dessota d'aquesta restes ceràmiques (que no és aquest el lloc per a descriure), no són anteriors al segle I després de J. C. i res no hem trobat en relació amb la cultura indígena. Per l'interior el resultat ha estat encara menys fructífer, ja que no hem descobert cap fragment de ceràmica que no sigui medieval.

Malgrat tot, i sempre com una mera hipòtesi de treball, pensariem estem en presència d'elements d'una primitiva muralla que encerclà la ciutat en els seus orígens, tal vegada més tardana que la de Baetulo, si la Barcelona de Taber és més moderna que Baetulo, però responent a la mateixa tècnica i a les mateixes necessitats històriques. El curs dels treballs arqueològics que es fan a Barcelona podran confirmar o informar aquesta hipòtesi, o bé deixar-la en un interrogant com fins ara.

JOSEP DE C. SERRA-RÀFOLS

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

P. Ib. XI-2a

